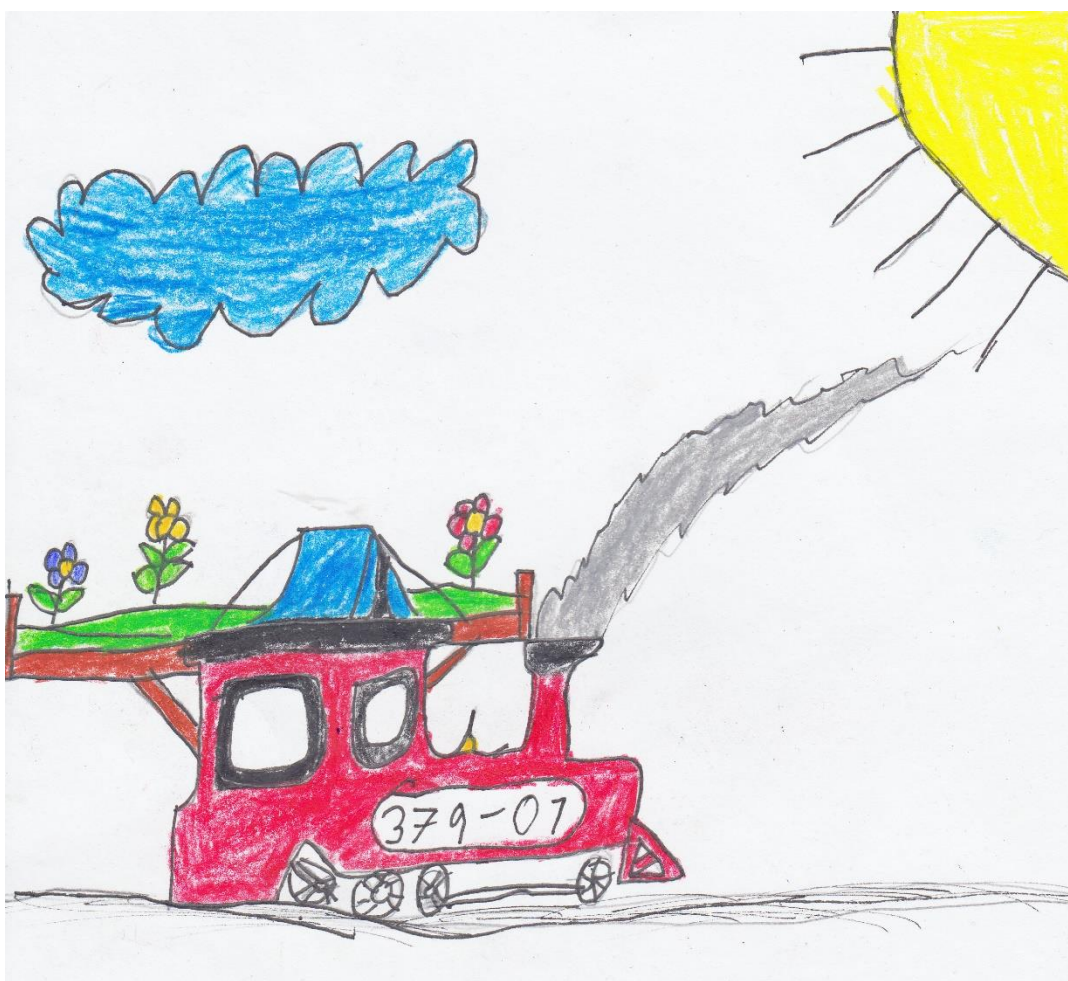

VÝCHOVA KE VZTAHU KE KULTURNÍMU DĚDICTVÍ PRO DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Metodická příručka

**Kateřina Skalíková
Za Opavu, z. s.**

Opava 2017

Tato publikace vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a spolku Za Opavu.

© Za Opavu, z. s.

ISBN 978-80-906705-0-1

OBSAH

- 1) Úvod
- 2) Co bylo na počátku ...
- 3) Charakteristika výukového programu a jeho pilotní ověřování
- 4) Zapojení dětí se speciálními vzdělávacími potřeby
- 5) Cíle a přínosy programu
- 6) Soulad s rámcovým vzdělávacím plánem pro předškolní vzdělávání
- 7) Tematické okruhy programu
- 8) Metodická poznámka
- 9) Metodické listy k jednotlivým tématům

1) Úvod

Tato publikace vznikla za účelem teoretického zpracování metodického postupu edukačního programu „Výchova ke vztahu ke kulturnímu dědictví“ pro děti předškolního věku 3-6 let. Zpracování metodiky předcházelo roční pilotní edukační program výchovy k poznání, ochraně a péči o kulturní dědictví v Mateřské škole v Radkově v Moravskoslezském kraji, v okrese Opava, ve školním roce 2014/2015

S ohledem na úspěšnost, koncepční zpracování a následnou realizaci programu, doplňujeme rádi praktickou část o tento výukový manuál, který má sloužit především jako inspirativní materiál k vašemu projektu v jedinečných podmínkách vaší školy, obce či města.

Program, který je zaměřen na péči a ochranu o kulturní dědictví, aktivně pracuje na posílení vztahu k místu, kde děti žijí a na jeho bližším poznání, na posílení vazeb v rodině a společnosti, na seznámení s kulturními hodnotami města, obce a krajiny, na pochopení významu památek a péče o ně. *„Kulturně historické dědictví zabírá velice rozsáhlou oblast nezměrné důležitosti a tvoří základ pozitivního vývoje celé společnosti. Jak ukázala doba nedávno minulá, ztráta povědomí o kulturně historickém dědictví národa vedla k postupné devastaci morálních hodnot, ke ztrátě národní identity, celkovému společenskému úpadku a neschopnosti umět se svobodně a plnohodnotně prosadit vůči okolnímu světu. Z uvedeného je zřejmá velká naléhavost řešit komplexně toto téma ve školách již od útlého věku a vzbudit u žáků povědomí o vážnosti a nutné ochraně všech kulturních a historických hodnot.“¹*

Ukotvení programu v místě, které děti důvěrně znají, považujeme za zcela zásadní. Na poměrně malém prostoru je možné demonstrovat všechna dotčená témata a u dětí tak přirozeně upevňovat kulturní identitu s místem, krajem, regionem.

2) Co bylo na počátku ...

Spolek Za Opavu byl založen roku 2007 a od roku 2010 se systematicky zabývá tvorbou a realizací výukových programů pro děti, a to jak formou projektových dnů, tak kontinuální výchovou ke vztahu ke kulturnímu a přírodnímu dědictví. Edukační aktivity tvoří podstatnou složku činností neziskové organizace, zvláště pak s důrazem na pojetí životního prostředí jakožto systému utvářeného z přírodních, umělých a sociálních částí.

Z osobních zkušeností tvůrců programu s dospělou populací při ochraně památek vyplynulo, že výchova k respektu a toleranci, poznávání hodnot, kultivace duše a ducha ve vztahu ke kulturnímu dědictví naší země, musí být zahájena co nejdříve, nejpozději na 1. stupni základních škol. Vytvořili jsme tedy výukové programy zaměřené na poznání a ochranu kulturního dědictví, nejprve pro děti 1. stupně a 2. stupně základních škol, následně jsme vstoupili i do prostředí předškolního vzdělávání.

¹ Parkan, F. a kol.: Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví, Metodická příručka. Praha, 2008. ISBN 978-80-7290-287-3. Str. 8.

Zjistili jsme, že výukové metody jsou, s ohledem na věk dětí, sice odlišné, ale výsledky programů srovnatelné. Pozorovali jsme při tom nejen děti samotné, ale také přístupy a ohlasy všech dalších aktérů projektu – pedagogů, rodin dětí, dalších institucí a organizací. Podpora je na samém počátku inovací důležitá. I pro nás byla zásadní a inspirující.

3) Charakteristika výukového programu a jeho pilotní ověřování

„Kulturně historické dědictví lze charakterizovat jako prvky krajiny a hmotné a duchovní kultury, které jsou odkazem minulosti a je ve veřejném zájmu, aby byly zachovány pro budoucnost.“² Nemateriální dědictví přitom zahrnuje vše bez hmotné podstaty, předávané z generace na generaci, co se navíc může měnit v závislosti na vnějším prostředí. Patří sem např. myšlenky a přísloví, hudba, zvyklosti a tradice, vědomosti a dovednosti. Materiální dědictví pak zahrnuje památky a jiné hmotné výtvořky člověka. Můžeme sem zařadit architekturu, malířství, sochařství, grafiku, užité umění, literaturu, oblečení, vynálezy nebo například pokrmy.³

Výukový program propojuje množství příbuzných kulturních oborů, jako např. historii, architekturu, archeologii, umění, estetiku, etnologii a další. Primárním cílem programu přitom zůstává umožnit dětem poznat a následně si i vytvořit kladný vztah ke kulturnímu a přírodnímu dědictví vůbec, a to primárně v místě, které důvěrně znají. *„Děje se tak přednostně na úrovni regionu, ze kterého děti pocházejí. Právě zde totiž vznikají přímé osobní vazby k místu i k lidem, právě zde se děti mohou nejlépe podílet na účinné ochraně krajiny či pamětihodností, vyslovit se k rozhodnutím místních zastupitelských orgánů nebo se plnohodnotně zapojit do života místní komunity. Zakotvení v určitém místě pak slouží jako výchozí bod pro pochopení širších souvislostí ve smyslu sounáležitosti našeho a celosvětového kulturního dědictví.“⁴*

Pilotní ověřování modelového projektu „Výchova ke vztahu ke kulturnímu dědictví“ se uskutečnilo za laskavé spolupráce dětí a pedagogů Mateřské školy v Radkově ve školním roce 2014/2015. Edukační program, nazývaný zkráceně *Památkovaná*, byl rozdělen do deseti lekcí s různými tématy,⁵ výuka probíhala vždy jedno dopoledne v měsíci (v rozsahu 3-4 hodin), a to v prostředí obce Radkov.

Realizaci programu předcházelo jeho metodické zpracování a vytvoření nového souboru edukačních pomůcek pro děti ve věku 3 – 6 let – pracovních listů, malovaného čtení, skládanek, stavebnic, puzzle aj. Následovala vstupní jednání s vedením a pedagogy předškolního zařízení a dalšími aktéry projektu.

Deset lekcí bylo vždy rozděleno do dvou částí – teoretické (část výuky ve školním prostředí – úvod do tématu) a praktické (část výuky mimo školní prostředí – procházka, exkurze, návštěva, výstava, beseda aj.). Právě praktická stránka výchovy spojená se zážitky přímo v terénu, autentickými příklady a projektovým vyučováním tvořila hlavní nosné pilíře

² Parkan, F. a kol.: Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví, Metodická příručka. Praha, 2008. ISBN 978-80-7290-287-3. Str. 8.

³ https://cs.wikipedia.org/wiki/Kulturn%C3%AD_d%C4%B9dictv%C3%AD (10. 12. 2017)

⁴ Parkan, F. a kol.: Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví, Metodická příručka. Praha, 2008. ISBN 978-80-7290-287-3. Str. 8.

⁵ Rozsah témat koresponduje s kapitolou č. 9.

programu. Děti tak mohly poznat nejen významná místa svého bydliště (kostel, faru, zámek, zříceninu hradu aj.), ale také například zjistit, jak funguje vesnice (při besedě se starostou obce) nebo se seznámit s lidmi, kteří v místě vykonávají zajímavou činnost (zahradnictví, sochařský ateliér, podnik na zpracování dřeva, kamnářství aj.).

Děti v průběhu celého roku pracovaly s úkoly v sešitech, kde byla všechna témata monitorována a reflektována, a se souborem nově vytvořené sady edukačních pomůcek. Výuka byla doplněna o obrázková čtení, hádanky, cvičení, dramatická vystoupení, skupinové a pohybové hry, výtvarné činnosti aj.

V průběhu celého roku probíhala evaluace programu a po poslední lekci následovalo finální vyhodnocení jednotlivých témat, úprava jejich rozsahu a obsahu. Konečným výstupem pak byla drobná publikace shrnující průběh projektu doplněná o fotografie a kresby dětí.

4) Zapojení dětí se speciálními vzdělávacími potřebami

Program „Výchova ke vztahu ke kulturnímu dědictví“ poskytuje škole velké možnosti pro zařazení dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. V rámci tohoto tématu je možné uplatnit všechny vhodné a doporučené postupy, kterými se jejich výchova a vzdělávání řídí. Základním předpokladem pro zařazení dítěte do vzdělávání v rámci tohoto průřezového tématu je důkladná znalost jeho specifických možností a limitů daných charakterem jeho postižení či znevýhodnění.

Na děti se speciálními vzdělávacími potřebami je třeba myslet již při přípravách programu, pečlivě rozmyslet a naplánovat dané aktivity tak, aby byly reálné, splnitelné a smysluplné. Při realizaci programu pak dětem poskytnout všechna podpůrná opatření a dostupné pomůcky, případně povolát asistenty (pokud to zdravotní postižení dítěte vyžaduje).

5) Cíle a přínosy programu

Vzdělávací program je záměrně koncipován formou „odstředivých kruhů“, které vycházejí z centra, tedy místa školní docházky dítěte, směrem ven. Cíle a přínosy výchovy spatřujeme především:

- ve vytváření pozitivního vztahu k místu, kde děti žijí
- v poznávání svého okolí a jeho přírodních a historických zajímavostí
- v poznávání kulturních a společenských hodnot
- ve vytváření vztahu k tradicím a zvykům
- v hledání a poznávání vlastních kořenů
- v napomáhání k celkové kultivaci dětí (rodin dětí, pedagogů a aktérů vtažených do programu)
- v rozvíjení schopnosti rozpoznání, porozumění a hodnocení kulturních jevů, vč. uměleckých děl
- v pochopení, že kultura obohacuje lidský život
- v prohloubení znalostí v oblasti kultury a umění
- v seznámení s kulturními odlišnostmi

- v podpoře rozvoje estetického cítění a vlastní tvořivosti dítěte
- v rozvíjení schopnosti kritického myšlení
- v umožnění uplatnění získaných poznatků v běžném životě
- v podpoře diskuse
- v systematickém působení na člověka v takové etapě jeho vývoje, které je citlivé na poznávání prostředí, ve kterém žije, utváří si paměťové stopy, mravní postoje a etické hodnoty, vkus a estetické cítění, vědomosti a návyky, kreativitu a tvořivost.

6) Soulad s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání

Edukační program „Výchova ke vztahu ke kulturnímu dědictví“ je v souladu s rámcovým vzdělávacím programem (RVP) pro mateřské školy. Celkový koncept vychází ze závěrů RVP, především pak ze vzdělávací oblasti *Dítě a společnost* a *Dítě a svět*. Mimo vědomostních cílů usiluje také o rozvíjení klíčových kompetencí.

Vzdělávací oblast *Dítě a společnost*

- uvedení dítěte do světa materiálních a duchovních hodnot
- uvedení dítěte do světa kultury a umění
- pomoci dítěti osvojit si základní poznatky o prostředí, v němž žije
- vytvoření základních aktivních postojů ke světu, k životu, pozitivních vztahů ke kultuře a umění, rozvoj dovedností umožňující tyto vztahy a postoje vyjadřovat a projevovat
- nabídka k setkávání s uměním mimo mateřskou školu, návštěvy kulturních a uměleckých míst a akcí
- hry a praktické činnosti uvádějící dítě do občanského života a práce (využívání praktických ukázek z okolí dítěte, řemesel a povolání, s různými pracovními činnostmi a pracovními předměty)
- aktivity přibližující dítěti svět kultury a umění a umožňující mu poznat rozmanitost kultur (výtvarné, hudební a dramatické činnosti, účast na kulturních akcích, návštěvy výstav, divadelních a filmových představení, využívání příležitostí seznamujících dítě přirozeným způsobem s různými tradicemi a zvyky běžnými v jeho kulturním prostředí)

Vzdělávací oblast *Dítě a svět*

- seznamování dítěte s místem a prostředím, ve kterém žije, a vytváření pozitivního vztahu k němu
- vytváření elementárního povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí, o jejich rozmanitosti, vývoji a neustálých proměnách
- poznávání jiných kultur
- přirozené pozorování blízkého prostředí a života v něm, okolní přírody, kulturních i technických objektů, vycházky do okolí, výlety
- aktivity zaměřené k získávání praktické orientace v obci (vycházky do ulic, návštěvy obchodů a důležitých institucí, budov aj.)
- sledování událostí v obci a účast na akcích
- práce s literárními texty, s obrazovým materiálem, využívání médií

- kognitivní činnosti (kladení otázek a hledání odpovědí, diskuse nad problémy, vyprávění, poslech, objevování)
- praktické činnosti, na jejichž základě se dítě seznamuje s různými přírodními i umělými látkami a materiály ve svém okolí a jejichž prostřednictvím získává zkušenosti s jejich vlastnostmi.

Edukační program „Výchova ke vztahu ke kulturnímu dědictví“ si klade za cíl rozvinout klíčové kompetence stanovenými v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání. Jedná se o:

- a) kompetence k učení (dítě má elementární poznatky o světě lidí, kultury, přírody i techniky, o jeho rozmanitostech a proměnách; orientuje se v řádu a dění v prostředí, ve kterém žije; učí se nejen spontánně, ale i vědomě, vyvine úsilí, soustředí se na činnost a záměrně si zapamatuje),
- b) kompetence k řešení problémů (dítě řeší problémy na základě bezprostřední zkušenosti; postupuje cestou pokusu a omylu, zkouší, experimentuje; spontánně vymýšlí nová řešení problémů a situací; hledá různé možnosti a varianty; využívá své zkušenosti, fantazii a představivost),
- c) kompetence komunikativní (dítě komunikuje v běžných situacích bez zábran; chápe, že být komunikativní, vstřícné, iniciativní a aktivní je výhodou; samostatně vyjadřuje své myšlenky a otázky, rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog),
- d) kompetence sociální a personální (dítě samostatně rozhoduje o svých činnostech; umí si vytvořit svůj názor a vyjádřit jej; při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje),
- e) kompetence činnosti a občanské (dítě má základní představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat; ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí a že je může ovlivnit),

a to v oblastech sociálně-kulturních a environmentálních. *„Záměrem předškolního vzdělávání je rozvíjet každé dítě po stránce fyzické, psychické i sociální a vést je tak, aby na konci svého předškolního období bylo jedinečnou a relativně samostatnou osobností, schopnou (kompetentní, způsobilou) zvládat, pokud možno aktivně a s osobním uspokojením, takové nároky života, které jsou na ně běžně kladeny (zejména v prostředí jemu blízkém, tj. v prostředí rodiny a školy), a zároveň i ty, které ho v budoucnu nevyhnutelně čekají.“* Instituce, které poskytují předškolní vzdělávání, sledují proto při své práci tyto rámcové cíle:

- a) rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání
- b) osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost
- c) získání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost působící na své okolí.⁶

⁶ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání účinný od 1. 9. 2016. Str. 10.

7) Tematické okruhy programu

Tematické okruhy programu můžeme rozdělit do tří částí:

- a) Krajinné dědictví: krajinný ráz, vztah kulturního a přírodního dědictví, estetická hodnota krajiny, proměna kulturní krajiny, aktivní péče o krajinu
- b) Hmotné kulturní dědictví: nemovitě památky, lidová architektura, technické památky, movité památky, památková péče
- c) Nehmotné kulturní dědictví: zvyky a tradice, historická paměť, znalosti a dovednosti, řemesla, tradiční kuchyně, folklor, jazyk, literatura, hudba, tanec, místní názvy aj.

Jednotlivé okruhy programu nelze jednoznačně oddělit, jejich prolínání však považujeme za výhodu programu než naopak, jedná se průřezové téma.

8) Metodická poznámka

Tato příručka obsahuje celkem 10 základních témat z oboru památkové péče. Výukový program lze však kreativně utvářet, neboť každé území nabízí jiné možnosti a zdroje poznání.

Stejně tak lze využívat osvědčených edukačních metod ve vašem zařízení. Při realizaci tohoto programu byly využívány prvky zážitkové pedagogiky, formou spontánních i řízených aktivit za aktivní účasti dětí (prožitkové činnosti, experimentování). Zvláštní důraz je kladen na hru a tvořivost. V teoretické části pak byla využita metoda E-U-R,⁷ edukační pomůcky byly vytvořeny na míru projektu. Aktivity byly připraveny tak, aby umožnily individuální, skupinovou a hromadnou formu vzdělávání.

Program se neobejde bez spolupráce s institucemi a jednotlivci, jejichž cíle často nejsou nebo nemusí být výchovně vzdělávací. Jedná se např. o místní řemeslníky, výrobní či továrny, lokální nositele tradičních řemesel, muzea a jiné kulturní instituce. V přípravné fázi projektu je potřeba najít společné cíle, vyjasnit si vzájemná očekávání a podmínky, za nichž je spolupráce možná.

A pokud váháte s ohledem na drobnost sídla, kde by byl projekt realizován, vězte, že i sebemenší místo má vysoký potenciál, stačí se jen rozhlédnout, hledat a najít.

9) Metodické listy k jednotlivým tématům

Edukační program je rozdělen do 10 lekcí:

- 1) krajina
- 2) architektura

⁷ Teoretická část probíhala metodou E-U-R: třífázový model učení (Evokace - Uvědomění si - Reflexe). Jeho podstatnou je to, že respektuje mechanismy přirozeného učení – objevování, a představuje univerzální pomůcku, jak vystavět jakoukoliv učební jednotku, aby se i v situaci řízeného učení co nejvíce podobala učení spontánnímu.

- 3) církevní památky
- 4) movité památky
- 5) restaurování
- 6) vesnice a město
- 7) archeologie
- 8) řemesla
- 9) světské památky
- 10) památky a jejich ochrana.

S ohledem na variabilitu programu je možné program optimálně upravovat jak časově, tj. prodlevy mezi jednotlivými tematickými dny, tak také souslednost jednotlivých témat i rozsah hodin věnovaných jednomu tématu dle potřeb lektorů, prostředí školy a místa samotného.

1. NÁZEV	KRAJINA <i>„Náš dětský svět byl za chalupou, přes silnici, stará zarostlá bouračka. První patro maliny a bezinky. Třetí, nejvyšší patro tvořily dva ohromné, pro nás nedostupné jasany. A uprostřed stála třešeň s krátkým kmenem a mohutnými větvemi. Zdála se nám obrovská a v jejích větvích jsme měli skryše a pozorovatelný. Taky průjem jsme měli, vždycky v jednom ročním období. A vědecky jsme pozorovali, jak taková pecka člověkem projde a nic mu neudělá, ani se nezmění ...“</i> Martin Patříčný, výtvarník a spisovatel
CÍL	- uvědomit, co je to krajina a jaké plní funkce - seznámit se s pojmem kulturní, přírodní a přirozená krajina - rozeznat rozdíly krajín na vesnici a ve městě - poznat prostředí vesnice, města - vytvořit si pozitivní vztah k přírodnímu prostředí, k rostlinám, k živočichům - poznat, kolik rozmanitých podob života se vyskytuje na malém kousku země
MOTIVACE	Každý z nás je součástí životního prostředí - přírody, společnosti a místa, ve kterém žijeme, bydlíme, učíme se a pracujeme. Jen ten, kdo zná rostliny a zvířata, jejich požadavky na životní prostředí, postřehne jejich úbytek a dokáže je také chránit. Jen ten, kdo zná hodnoty svého prostředí, dokáže si jich vážit.
PŘÍPRAVA	- připravit sešity pro děti, nejlépe s originálním obalem - připravit terénní hru, šipkovanou ve venkovním prostředí - připravit edukační materiály a pomůcky
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • úvod ve školním prostředí, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to krajina?

	• skládání puzzle, představení různých typů krajin, proměny krajiny, omalovánky <u>Praktická část:</u> • děti poznávají prostředí své obce nebo města zážitkovou formou, nejlépe hrou na motivy šipkované připravené pro dané téma a prostředí) - mohou se zde vyskytovat témata jako místopis, ulice, významné budovy, přírodní zajímavosti, srovnávací fotografie aj. • děti se pohybují v co nejrozmanitějších prostředích – zastavěné části obce, volné krajině, na poli, na louce, v lese, v parku apod. • v průběhu hry jsou děti průběžně vyzývány k vnímání okolí sluchem (se zavřenýma očima), hmatem (ohmatávání poslepu – např. stromy nebo domy, chůze naboso), zrakem (za pomoci lupy, chůze poslepu), chutí (např. sběr zahradního nebo lesního ovoce, ochutnávka jiných dobrot) i čichem (utrhnou si list ze stromu nebo bylinu, rozemnou je mezi prsty a přivoní) • na určeném místě si ve dvojicích vyberou svůj „Kousek země“ ve tvaru čtverce o rozměru 1m2, který si ohraničí nejlépe motouzem, případně kamínky nebo dřívky. Svůj „Kousek země“ si pojmenují, začnou ho zkoumat a následně vystaví své vlastní sídlo, svůj malý svět. • popřemýšlí o tom, co by jejich „Kousek země“ mohlo ohrozit, jakých zásahů se zde dopustil člověk, jakou ochranu by doporučili • pomocí pravítka nebo krejčovského metru měří výšku jednotlivých rostlin, obvod kmene stromů apod. • pomocí tužek a papírů děti „sbírají“ různé typy povrchů pomocí frotáže (kůra stromů, fasády budov, struktury plotů, dlažby apod.) • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + venkovní prostředí (školní zahrada, prostředí obce či města, zastavěná část a část přírodní, louka, pole, les, park aj.).
VYUČOVACÍ METODY +	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce

FORMY PRÁCE	• pozorování, empatie • smyslové prožívání • rozvoj koncentrace • výtvarná činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - puzzle typů krajin, obrázky různých typů krajin - historické fotografie míst a srovnávací fotografie současného stavu - lupy, pravítka, krejčovské metry - papíry a tužky na frotáže - provázky - šátky na oči
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Jaké zvuky jsme slyšeli? • Jaké vůně jsme cítili? • Jaké nové prožitky jsme získali?
POZNÁMKY	Do programu lze zařadit také například: - práci s mapou - hru na hudební nástroje (venku na vybraných místech) - besedu s pamětníky obce/města nad otázkami, jak to vypadalo dříve? Jak se v obci/městě žilo? Jaké je to dnes? - výtvarnou práci (individuální či skupinovou) na téma vyjádření své ideální krajiny, vnitřní nebo vnější: Odkud pocházíš? Kde jsi opravdu doma?

2. NÁZEV	ARCHITEKTURA <i>„Vytvořme něco tak poetického, barvitého a ohromujícího, jako je modré nebe. Nenajde se nikdo, komu by se to nelíbilo. Tvořme krásné domy, místa, zahrady, města. Tvořme věci nevýslovně krásné, věci jednoduché, mnohotvárné a barevné. Věci významné, působivé a nadčasové nelze přehlížet. Tvořivost je osamělý proces ... Chci být součástí toho procesu. Být tvůrcí je jedna z největších výzev a radostí světa. Bez tvořivosti není nic. Vůbec nic.“</i> Jan Kaplický, architekt
CÍL	- seznámit se s pojmem architektura - uvědomit, co je to stavba a jaké plní funkce - poznat, jaké stavby stojí ve městě a na vesnici - pojmenovat, z jakých částí se stavba skládá - seznámit se s typy staveb - seznámit se s povoláním architekta, stavaře - seznámení se zajímavými místy v okolí bydliště dětí - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	V okolí každého z nás se nachází nějaká stavba, kterou postavil člověk. V okolí každého z nás se nachází stavba, která byla postavena v dávné historii. Pojďme je poznat.
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály - naplánovat trasu sídlem tak, aby byla co nejvíce názorná
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • úvod ve školním prostředí, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to architektura? • skládanka z papíru, kostky, papírový domek – stavba domu

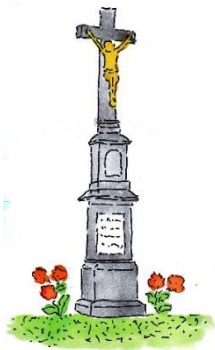
	<u>Praktická část:</u> • děti poznávají stavby a jejich části zážitkovou formou při procházce obcí, městem • v průběhu procházky dochází k detailnímu zkoumání architektury pomocí lup a dalekohledu • návštěva architektonické kanceláře • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + prostředí sídla (obce či města), exkurze v architektonickém ateliéru.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • jemná motorika • rozvoj koncentrace • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - skládky z papíru - domky, kostky - lupy a dalekohled
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co jsme na procházce/exkurzi viděli? • Co nás zaujalo? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	Do programu lze zařadit také například: - řízenou výtvarnou činnost pro starší děti zaměřenou na tvary a barvy - poznávání staveb a jejich částí podle fotografií

3. NÁZEV	CÍRKEVNÍ PAMÁTKY <i>„ ... Nebeský řád určuje posvátnou geometrii sídla. Hlavní body řádu sneseného na zemi – věže a kostely – určují směry ulic, domy respektují vzhled ulic a fasády přihlížejí k tomu, aby město bylo vnímáno jako celek, ne jako shluk budov. Mluvíme tu o organismu města, o jednotném architektonickém (tj. světonázorovém) poli, které není uniformní. Individualismus se projevuje v rámci celku, ne nad ním. “</i> Václav Cílek, geolog a spisovatel
CÍL	- seznámení s pojmem církevní památka - pochopení rozdílů mezi světskou a církevní památkou - seznámení s typy církevních památek a jejich funkcemi - seznámení se zajímavými místy v okolí bydliště dětí - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	V každém sídle najdeme alespoň jednu církevní památku – křížek, kapličku, kostel, faru ... Jak vypadají? A k čemu slouží? Pojďme to zjistit.
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály - naplánovat trasu sídlem tak, aby byla co nejvíce názorná
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • úvod ve školním prostředí, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to církevní památka? • děti staví své církevní stavby z kostek podle fotografií (nejlépe staveb z jejich okolí, které mohou bezprostředně vidět) <u>Praktická část:</u> • děti poznávají různé typy církevních památek při procházce sídlem, rozeznají, k čemu památka slouží a jak se využívá • návštěva církevní památky s průvodcem • zodpovězení základní otázky

VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + prostředí sídla (obce či města), prohlídka interiéru i exteriéru církevní památky.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • jemná motorika • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - kostky - fotografie církevních památek
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co jsme na procházce/prohlídce viděli? • Co nás zaujalo? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- děti staví své stavby z kostek podle fotografií církevních staveb z místa jejich bydliště (zvláště pak ty, které uvidí na své procházce nebo na exkurzi) - na procházce je vhodné využít také vyhlídkových míst a hledat společně místa, prostory, stavby, prvky a detaily sídla či krajiny a pojmenovávat je Do programu lze zařadit také například: - srovnávání historických snímků se současným stavem míst

4. NÁZEV	MOVITÉ PAMÁTKY <i>„Věci, které se snadno používají, přetrvají ...”</i> Sori Janagi, designér
CÍL	- seznámit se s pojmem movitá/rodinná památka - porozumět rozdílu mezi předmětem/věcí a stavbou - poznat, k čemu movité památky slouží, k čemu je potřebujeme - seznámit se s místy, kde je můžeme najít - seznámit se s muzejní institucí obce či města - seznámit se s činností člověka, který movité památky obnovuje - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	Co všechno můžeme přenášet v kapse? Může se vlézt do kapsy i památka? A kde jinde než doma ji můžeme najít?
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • ve školním prostředí úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to movitá památka? • děti si přinesou na setkání rodinnou památku a vypráví její příběh • hra „Jak se věci ozývají?“ – děti leží na zemi se zavřenýma očima, pedagog vyrábí zvuky a děti hádají, o jaké předměty/zvuky se jedná • děti mají k dispozici obrázek rámu („prázdného plátna“), do kterého nakreslí svůj vlastní obraz, po jeho vytvoření následuje představení obrazu ostatním (vernisáž) <u>Praktická část:</u> • návštěva muzejní instituce • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny

MÍSTO	Prostor školy + muzejní instituce.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • sdělování, komunikace, diskuse • výtvarná činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - předměty – rodinné památky dětí - obrázky prázdných rámců
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jak jsme se cítili v muzejní instituci? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- v současné době je již prakticky součástí každého sídla prostor muzejního typu, a to jak ve větších městech, tak na vesnicích, kde vznikají malé regionální expozice, mnohdy se specifickým zaměřením. Děti tak mají jedinečnou možnost tyto instituce poznat, jejich architekturu, provoz, zaměstnance, návštěvníky ... V rámci prohlídky je možné využít již bohaté nabídky muzejních edukačních programů pro děti.

5. NÁZEV	RESTAUROVÁNÍ <i>„Umění je strom, který má kořen v minulosti, kmen v přítomnosti a korunu v budoucnosti.“</i> Otto František Babler, knihovník a překladatel
CÍL	- seznámit se s pojmem restaurování - poznat, kdo restaurování provádí a proč - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme - seznámení se s muzejní institucí obce či města - seznámení se s činností člověka, který movité památky obnovuje
MOTIVACE	Když jsme nemocní, pomáhá nám klid, odpočinek, dobrý spánek nebo bylinky ze zahrádky. Ale co pomáhá na stonání památkám? Kdo se o ně stará, když potřebují péči?
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • první část programu úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to restaurování? • děti si hrají na restaurátory - mají k dispozici malé rozbité předměty (sádrové odlitky), které správně seskládají a slepují, následně dobarví <u>Praktická část:</u> • návštěva ateliéru restaurátora • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + ateliér restaurátora.
VYUČOVACÍ METODY	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce

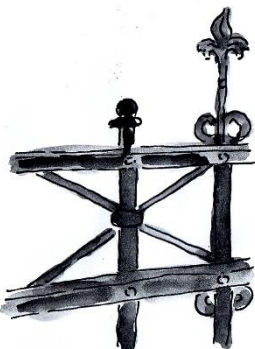
+ FORMY PRÁCE	• individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • výtvarná činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - předměty k restaurování, lepidlo, barvy, štětce
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jak jsme se cítili v uměleckém ateliéru? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- umělecký ateliér není tak těžké najít, jak by se zdálo. Možná je nějaký ve vašem okolí. Každá větší muzejní instituce má také vlastní restaurátorské dílny.

6. NÁZEV	VESNICE A MĚSTO <i>„Prostředí nás ovlivňuje. Zasahuje jak sociální, tak osobní zdraví, tělo, duši i ducha. Z 90% se v našem životě jedná o vystavěné prostředí. Budovy, prostranství mezi nimi, cesty, které je spojují, a cesty skrze ně – to jsou rámce našeho každodenního života. Rozličné rámce utvářejí různé životy, ovlivňují naše myšlení, cítění, chování – to, čím jsme.“</i> Christopher Day, architekt a environmentalista
CÍL	- seznámit se s prostředím vesnice a města - poznat, jak sídla fungují - pochopení rozdílů mezi městem a vesnicí
MOTIVACE	Žijeme ve vesnici nebo ve městě? A jak vůbec toto místo vzniklo? Kdo ho vytvořil, postavil? Jak a proč? Pojďme si o tom povídat.
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • první část programu úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to sídlo? • pedagog pomocí stavebnice ukáže dětem, jak a proč byla zakládána sídla • děti mají k dispozici kostky, pomocí kterých si založí vlastní město nebo ves, diskuse <u>Praktická část:</u> • návštěva obecního nebo městského úřadu, kde se děti seznámí s fungováním obce a jeho zástupci • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny

MÍSTO	Prostor školy + obecní či městský úřad.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • výtvarná činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - stavebnice - kostky
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jak jsme se cítili na úřadě? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	/

7. NÁZEV	ARCHEOLOGIE <i>„Archeologové na základě jednoho střepu zrekonstruují celou starověkou kuchyni.“</i> Valeriu Butulescu, básník a dramatik
CÍL	- seznámit se s pojmem archeologie - poznat, kdo archeologické výzkumy provádí a proč - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	Co všechno můžeme najít pod zemí? Kdy je poklad pokladem?
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • první část programu úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to archeologie? • pedagog pomocí archeoboxu ukáže dětem, jak se provádí archeologický výzkum, diskuse <u>Praktická část:</u> • návštěva archeologického výzkumu • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + návštěva archeologického výzkumu.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • výtvarná činnost

	• třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - archeobox
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- v ideálním případě doporučujeme domluvu s archeologickou institucí (např. s Národním památkovým ústavem) a návštěvu probíhajícího archeologického výzkumu v terénu. Pokud to nebude možné, pak návštěvu větší muzejní instituce, kde jsou předměty archeologické povahy také shromažďovány a děti si je mohou prohlédnout, nejlépe v kombinaci s výkladem nebo edukačním programem na toto téma.

8. NÁZEV	ŘEMESLA <i>„Bezděky začal objevovat Boží přítomnost ve všem, co dělal. Každý stůl, který vyráběl, každá židle, kterou vyřezával, mu umožňovaly pochopit, že život je posvátný a že i maličkosti jsou důležité pro proměnu Vesmíru. Jeho řemeslo se mu stalo hlavním učednictvím, nic nebylo zbytečné a každý okamžik v sobě měl věčnost a Stvoření.“</i> Paulo Coelho, spisovatel
CÍL	- seznámit se s pojmem řemeslo - poznat, kdo je řemeslníkem a co dělá - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	Kovej, kovej, kováříčku, okovej mi mou nožičku, okovej mi obě, zaplatím já tobě.
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • první část programu úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to řemeslo? • čtení hádanek o řemeslech, diskuse • obrázky řemeslníků a náradí, nástrojů, které děti přiřazují správně k obrázkům • ukázka různých druhů materiálů <u>Praktická část:</u> • návštěva řemeslné dílny • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + návštěva řemeslné dílny.

VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • praktická činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - hádanky s řemesly - nářadí, nástroje a obrázky řemeslníků - různé typy materiálů
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jak jsme se cítili v řemeslné dílně? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- v prostředí města i vesnice se nachází nějaká řemeslná dílna, kde je možné domluvit exkurzi, nejlépe s praktickou částí, při které si děti budou moci vyzkoušet své dovednosti.

9. NÁZEV	SVĚTSKÉ PAMÁTKY <i>„Dějiny jsou svědky času, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti.“</i> Marcus Tullius Cicero, filozof
CÍL	- seznámení s pojmem světská památka - pochopení rozdílů mezi světskou a církevní památkou - seznámení s typy světských památek a jejich funkcemi - seznámení se zajímavými místy v okolí bydliště dětí - uvědomování si významu místa, ve kterém žijeme
MOTIVACE	Domy, stodoly, továrny, obchody, mosty, zámky a hrady To jsou světské stavby, které mohou každým dnem využívat lidé. Věci všední, které jsou opakem věcí posvátných.
PŘÍPRAVA	- domluvit předem obsah praktické části - připravit edukační pomůcky a materiály
POSTUP	<u>Teoretická část:</u> • první část programu úvod, seznámení s tématem, malované čtení, omalovánka, představení základních pojmů a jejich upevňování, vyslovení základní otázky: co je to světská památka? • pomocí zápisů s obrázky rozdělujeme památky a nepamátky a pak památky církevní a světské <u>Praktická část:</u> • návštěva světské památky • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny
MÍSTO	Prostor školy + návštěva světské památky.
	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky

VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • praktická činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- malované čtení, omalovánky, sešity - obrázky/zápichy + dva kyblíky s pískem
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti jednotlivých úkolů, vyhodnocení zjištěných poznatků, pojmenování toho, co bylo příjemné, co naopak ne a proč. • Co nás nejvíce zaujalo? • Jak se nám na prohlídce líbilo? • Jaké nové prožitky/poznatky jsme získali?
POZNÁMKY	- v prostředí města i vesnice se nachází řada světských památek – zámky, stavby lidové architektury, technické památky (mlýny, sýpky, statky, špýchary, konírny, stodoly aj.), kde je možné domluvit návštěvu interiéru, nejlépe s průvodcem.

10. NÁZEV	PAMÁTKY A JEJICH OCHRANA <i>„Jsme si vědomi svého poslání a odpovědnosti. Neboť i dnešní generace je odpovědna za to, aby poklady minulosti, památky umělecké a přírodní, byly odevzdány neporušeny generaci budoucí a aby pokud možno i rozmnoženy tak, aby jednou šťastný člověk žil v krásném prostředí, posvěceném nehynoucími odkazy minulých věků.“</i> Karel Domin, botanik a pedagog
CÍL	- zopakovat si, co je památka - seznámit se s pojmem památková péče - seznámit se s tím, jak památky chráníme, jak o ně můžeme pečovat sami
MOTIVACE	Historické objekty nazýváme památkami. Památkou může být také věc uložená doma v šuplíku nebo ve vitríně muzea. Kde se v naší blízkosti památky nacházejí? Umíme je pojmenovat? Ukázat je rodičům a sourozencům?
PŘÍPRAVA	- soubor aktivit a her dle možností školy a prostředí sídla
POSTUP	• teoretická a praktická část jsou spojeny do jedné a probíhají mimo prostředí školy • vyslovení základní otázky: co je to památka? • závěrečná lekce je shrnutím všech předchozích témat – nejlépe hrou přímo v terénu prověřujeme znalosti dětí, a to zážitkovou a zábavnou formou • zodpovězení základní otázky
VĚK ÚČASTNÍKŮ	3 – 6 let
DOBA TRVÁNÍ	3 - 4 hodiny

MÍSTO	Prostor obce či města.
VYUČOVACÍ METODY + FORMY PRÁCE	• metoda E-U-R • jóga pro předškoláky • skupinová práce • individuální práce • pozorování, empatie • smyslové prožívání • výtvarná a praktická činnost • třídění a upevňování nových poznatků • společné vyhodnocení
POMŮCKY	- soubor aktivit a her dle možností školy a prostředí sídla
VYHODNOCENÍ + REFLEXE	Děti i pedagogové si v průběhu programu sdělují své dojmy a zážitky. Na závěr proběhne diskuse o náročnosti a úspěšnosti celého programu.
POZNÁMKY	- lekci je možné rozdělit opět na část praktickou a teoretickou, doporučujeme však pojmout ji zcela jinak, slavnostněji a zábavněji.

Prameny a literatura:

Cílek, V.: *Makom, kniha míst*. Praha, 2007.

Cílek, V.: *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha, 2005.

Day, Ch.: *Duch a místo*. Brno, 2004.

Hajšman, J. a kol.: *Příručka amatérského archeologa aneb do mrtvých se nekope*. Liberec, 2009.

Havlůjová, H., Foltýn, D., Charvátová, K.: *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví a vzdělávání pro udržitelný rozvoj v ČR*. Praha, 2012.

<https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/viewFile/78/82> (28. 10. 2017)

Herout, J.: *Jak poznávat kulturní památky*. Praha, 1986.

Herout, J.: *Naše stavební památky*. Praha, 1975.

Herout, J.: *Staletí kolem nás*. Praha, 1963.

Herout, J.: *Slabikář návštěvníků památek*. Praha, 2011.

Kaplický, J.: *Album*. Praha, 2005.

Kolektiv autorů Lipky: *Krajina v obrazech. Učební pomůcka o vývoji krajiny ve střední Evropě*. Brno.

Kolektiv autorů: *Pečujeme o památky a krásy domova*. Praha, 1941.

Kirchnerová, V., Rubešová, R.: *Výchova prožitkem. Tvořivé hry a činnosti pro mateřské školy*. Praha, 2013.

Kulková, P., Švihelová, P.: *Metodika ke školnímu projektu „Voda kolem nás“*. Brno, 2015.

Lokoč, R., Lokočová, M.: *Vývoj krajiny v České republice*. Brno. 2010.

Nadeau, M.: *Relaxační hry s dětmi*. Praha, 2011.

Parkan, F. a kol.: *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví*. Metodická příručka. Praha, 2008.

Patříčný, M.: *Dřevo krásných stromů*. Praha, 2005.

Skalíková, K.: *Památkovaná, projekt pro děti MŠ*. Opava, 2015.

http://www.zaopavu.cz/obchudek/media/Pamatkovana_skolni_projekt_ms.pdf (28. 10. 2017)

Tomková, A., Kašová, J., Dvořáková, M.: *Učíme v projektech*. Praha, 2009.

Weber, A.: *Vic bláta! Děti potřebují přírodu*. Malvern, 2015.

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kulturn%C3%AD_d%C4%9Bdictv%C3%AD (28. 10. 2017)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání účinný od 1. 9. 2016.

<http://www.nuv.cz/file/696/> (28. 10. 2017)

<http://www.liska-evvo.cz/doc/metodicke-listy-1> (28. 10. 2017)

<https://citaty.net/klicova-slova/krajina/> (12. 11. 2017)

<http://www.humanart.cz/literatura-77586-kultura-a-priroda.html> (10. 12. 2017)

<https://www.iconiq.cz/citaty-vyjimecnych-designeru-ktere-ani-nezname/> (10. 12. 2017)

<https://citaty.net/klicova-slova/archeolog> (10. 12. 2017)

<https://citaty.net/klicova-slova/remeslo/> (10. 12. 2017)

Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví.
Metodická příručka

Autor textů, obrázků a fotografií: Kateřina Skalíková

Autor úvodního obrázku: Václav Skalík

Vydává: Za Opavu, z. s.

Rok vydání: 2017

Formát: A4

Počet stran: 38

ISBN 978-80-906705-0-1